

Strasbourg, 22. lokakuuta 2003

DGIV/EDU/CIT (2003) 29

**DEMOKRAATTISTA KANSALAISUUTTA EDISTÄVÄ
KASVATUS
2001–2004**

YHTEISEN NÄKEMYKSEN KEHITTÄMINEN

**DEMOKRAATTISTA KANSALAISUUTTA
EDISTÄVÄÄN KASVATUKSEEN
LIITTYVÄÄ SANASTOA**

Karen O'Shea

Kiitokset

Tekijä haluaa kiittää kaikkia niitä, jotka ovat osallistuneet tämän sanaston pohjana olevien Euroopan neuvoston asiakirjojen laatimiseen, eli raporttien laatijoita, tutkijoita, seminaarien osallistujia ja Euroopan neuvoston henkilökuntaa. Ilman heidän harkittua ajatteluaan ja pohdiskeluaan tämän sanaston tekeminen ei olisi onnistunut.

Tekijä toivoo, että sanaston sisältämät termit ilmaisevat asianmukaisesti lukuisissa raporteissa ja selvityksissä esitettyjen ajatusten sisällön ja heijastavat näin Euroopan neuvoston laajaa ajatusmaailmaa. Sanaston laatimisen tukena käytetyt asiakirjat luetellaan kirjallisuusluettelossa.

SISÄLTÖ

Tiivistelmä

Johdanto 5

Osa I: Keskeiset käsitteet 7

Kansalainen ja kansalaisuus	Taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet
Kansalaishankkeet	Demokraattista kansalaisuutta edistävä kasvatus
Kansalais- ja poliittiset oikeudet	Tasa-arvo
Kulttuuriset oikeudet	Ihmisoikeudet
Demokratia	
Monimuotoisuus	

Osa II: Prosessit ja käytännöt 13

Toiminta	Arviointi
Aktiivinen oppiminen	Oppijalähtöisyys
Yhdessä oppiminen	Elinikäinen oppiminen
Kriittinen analysointi	Pohtiminen
Opintosuunnitelman laatiminen	Tutkimus
	Opetushenkilöstön koulutus

Osa III: Tulokset 18

Affektiiviset tulokset	Vastuullisuus
Kognitiiviset tulokset	Sosiaalinen yhteenkuuluvuus
Osallistuminen	Solidaarisuus
Rauhantahto	Kestävä kehitys
Pragmaattiset eli toiminnalliset tulokset	

Kirjallisuutta 22

Tiivistelmä

Demokraattista kansalaisuutta edistävä kasvatusta (tässä sanastossa ”demokratiakasvatusta”) on herättänyt suurta huomiota ja kiinnostusta Euroopan neuvostossa ja sen jäsenmaissa. Keskustelu on laajentunut ja mukaan on tullut uusia alalla toimivia tahoja. Tulokkaista suurella osalla on merkittävä rooli demokratiakasvatusta edistämässä politiikassa. Osa heistä ei kuitenkaan välttämättä tunne kaikkia merkitysvivahteita, joita demokratiakasvatusta keskustelussa yleisesti käytettäviin termeihin liittyy. Tämän sanaston tarkoituksena onkin toimia apuvälineenä demokratiakasvatusta politiikan ajamiselle jäsenmaissa.

Sanastoon ei ole voitu sisällyttää kaikkia demokratiakasvatusta liittyviä termejä. Valitut termit edustavat eräissä Euroopan neuvoston asiakirjoissa nykyään vallitsevaa ajattelua. Niitä ei tule pitää tiukkoina määritelminä vaan pikemminkin lyhyinä selostuksina termistä ja sen suhteesta demokratiakasvatusta.

Sanastossa on kolmekymmentäyksi termiä jaoteltuina kolmeen ryhmään:

- Keskeiset käsitteet
- Demokratiakasvatusta prosessit ja käytännöt
- Demokratiakasvatusta tulokset.

Sanastolla halutaan antaa lukijalle yleisesitys asiasta ja tarjota johdatus demokratiakasvatusta liittyvään keskeiseen terminologiaan.

1. Johdanto

Taustaa

Ensimmäisessä demokratiakasvatusprojektissa (1997–2000) pyrittiin selvittämään demokraattista kansalaisuutta edistävään kasvatukseen liittyviä käsitteitä ja käytäntöjä tutkimusten ja konferenssien avulla sekä tukemalla ns. kansalaishankkeita. Projektin onnistumisen myötä käynnistettiin vuonna 2001 uusi, vuoteen 2004 jatkuva projekti. Uudessa projektissa etusijalla on politiikan kehittäminen, ja toimia on jo meneillään.

Vuonna 2001 järjestettiin ensimmäinen kansainvälinen seminaari demokratiakasvatukseen liittyvästä politiikasta ja sääntelystä. Merkittävänä askelena on pidettävä demokratiakasvatuskoordinaattorin nimeämistä kuhunkin jäsenvaltioon. Meneillään on kaksi tärkeää tutkimusta, joiden aiheena on yleiseurooppalainen selvitys demokratiakasvatuspolitiikasta sekä yhteisten puitteitten kehittäminen demokratiakasvatuspolitiikalle.

Ensimmäisessä demokratiakasvatusprojektissa siis selvitettiin aiheen kannalta keskeisiä käsitteitä ja käytäntöjä. Projektin aikana laadittiin joitakin merkittäviä asiakirjoja, joista monet on mainittu tämän sanaston kirjallisuusluettelossa. Kun toiminnassa alettiin siirtyä politiikan muotoilemiseen, kävi tarpeelliseksi laatia alaa koskeva suppea sanasto.

Tavoite

Tämän sanaston yleistavoitteena on antaa tukea politiikan muotoilijoille ja toteuttajille heidän edistäessään demokratiakasvatusta jäsenmaissa. Siihen pyritään

- luonnehtimalla demokraattista kansalaisuutta edistävän kasvatuksen keskeisiä termejä
- tarjoamalla johdatus demokratiakasvatuksen käsitteistöön painottaen kolmea alaa: i) keskeisiä käsitteitä, ii) prosesseja ja käytäntöjä ja iii) tuloksia
- tukemalla yhteisen demokratiakasvatusnäkömyksen muodostumista jäsenmaissa.

Sanastossa tarkastellaan kolmeakymmentäyhtä keskeistä ajatusta, jotka ovat peräisin keskusteluasiakirjoista, raporteista ja Euroopan neuvoston tekemistä tutkimuksista. Huomautettakoon kuitenkin, etteivät selitykset ole lukkoon lyötyjä vaan heijastelevat nykyistä ajattelutapaa.

Rakenne

Sanasto jakautuu seuraaviin osiin:

Osa I: Keskeiset käsitteet – demokratiakasvatuksen tarkastelua termien avulla:
esim. *kansalaisuus, kansalais- ja poliittiset oikeudet, ihmisoikeudet*

Osa II: Prosessit ja käytännöt – demokratiakasvatuksen prosessien ja käytäntöjen tarkastelua termien avulla: esim. *elinikäinen oppiminen, aktiivinen oppiminen, yhteistyössä oppiminen ja kriittinen analysointi*

Osa III: Tulokset – demokratiakasvatuksen tulosten tarkastelua: *kognitiiviset taidot, osallistuminen, vastuullisuus, solidaarisuus*

Kirjallisuusluettelo – sanaston lopussa on luettelo teksteistä, joista käsitellyt termit ja ajatukset on saatu.

Osa I: Keskeiset käsitteet

Avuksi yhteisen käsityksen muodostamiseen demokratiakasvatuksesta seuraavat termit antavat lukijalle yleiskuvan tietyistä keskeisistä käsitteistä, joille demokratiakasvatuksen kolmijakoinen ajatus perustuu. Tässä osassa käsitellään seuraavia termejä:

- Kansalainen ja kansalaisuus
- Kansalaishankkeet
- Kansalais- ja poliittiset oikeudet
- Kulttuuriset oikeudet
- Demokratia ja demokraattisuus
- Monimuotoisuus
- Taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet
- Demokraattista kansalaisuutta edistävä kasvatus
- Tasa-arvo
- Ihmisoikeudet

Kansalainen ja kansalaisuus

Euroopan neuvostossa vallitsee yhä yleisempi näkemys siitä, etteivät sellaiset termit kuin ”kansalainen” ja ”kansalaisuus” ole vakaita ja ettei niillä ole yhtä ainoaa määritelmää.

Demokratiakasvatuksen yhteydessä tarkoitetaan kansalainen-termillä laajasti ottaen *yhteiskunnassa toisten kanssa rinnan elävää ihmistä*. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö ajatus kansalaisesta suhteessa kansallisvaltioon enää olisi pätevä. Koska kansallisvaltio ei kuitenkaan enää ole ainoa auktoriteetti, on ollut tarvetta kehittää käsitteeseen holistisempi näkökulma.

Tällainen laajempi näkemys kansalaisesta ja kansalaisuudesta tarjoaa mahdollisen *uuden mallin tarkastella sitä, miten ihmiset elävät yhdessä*. Sitä varten on siirryttävä kansallisvaltioajattelun rajojen ulkopuolelle ”yhteisön” käsitteeseen, joka kattaa yksilön elämään liittyvät paikalliset, valtakunnalliset, alueelliset ja kansainväliset kontekstit.

Näin hahmotettuun kansalaisen ja kansalaisuuden ajatukseen sisältyy ajatus *statuksesta* ja *roolista*. Mukana on oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyviä seikkoja mutta myös tasa-arvo, monimuotoisuus ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Enää ei riitä, että kansalaisuuden ajatus rajattaisiin koskemaan äänestämistä. Käsitteeseen on luettava myös yksilön *erilaiset toimet*, jotka vaikuttavat (paikallisen, valtakunnallisen, alueellisen ja kansainvälisen) yhteisön elämään. Sitä varten *tarvitaan julkinen tila*, jossa yksilöt voivat toimia yhdessä.

Kansalais-hankkeet

Kansalaishankkeilla tarkoitetaan *uutta tai innovatiivista demokraattisen elämän muotoa*. Hankkeet ovat paikallisia ruohonjuuritason projekteja, joissa annetaan konkreettinen muoto

modernille demokraattiselle kansalaisuudelle ja toteutetaan sen periaatteita.

Kansalaishankkeen piiriin voi kuulua *samanlaisia toimia* tietyllä tai useammalla maantieteellisellä alueella tai koko maassakin.

Hankkeessa on yleensä *erilaisia toimijoita. Hankkeet ovat osallistujien itsensä hallinnoimia, niissä kokeillaan erilaisia osallistumismuotoja, torjutaan syrjäytymistä ja suuntaudutaan yhteiskunnalliseen muutokseen.* Ne perustuvat niihin arvoihin ja demokraattisiin prosesseihin, joita ne pyrkivät edistämään ja lujittamaan.

Kansalais- ja poliittiset oikeudet

Kansalais- ja poliittisten oikeuksien pääsisältönä ovat *yksilölle kuuluvat vapaudet ja oikeudet, joita valtio sitoutuu kunnioittamaan.*

Näihin usein ihmisoikeuksien ”ensimmäisenä sukupolvena” pidettäviin oikeuksiin kuuluvat mm. oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen, oikeus tasapuoliseen oikeudenkäyntiin, oikeus tulla pidetyksi syyttömänä, oikeus solmia avioliitto ja oikeus osallistua yhteisten asioiden hoitoon. Mukana on myös kidutuksen ja muun julman tai epäinhimillisen kohtelun, orjuuden ja pakkotyön kieltö.

Nämä oikeudet on esitetty kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa, jonka YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 1966.

Kulttuuriset oikeudet

Demokraattista kansalaisuutta edistävän kasvatuksen yhteydessä kulttuuriset oikeudet liittyvät pääosin *identiteettikysymyksiin*, joita ovat mm. kieli ja siihen liittyvät seikat, ryhmään, yhteisöön ja kansaan kuuluminen samoin kuin kulttuuriperintöön liittyvät kysymykset.

Kulttuuriset oikeudet kuuluvat tämän päivän haastavimpiin aiheisiin ihmisoikeuskeskustelussa. Vaikka yhteiskuntiemme monikulttuurinen luonne onkin laajalti tunnustettu, selviteltävänä on vielä tilanteen poliittinen ja oikeudellinen käsittely: on määriteltävä oikeudet, ne ihmiset, joille ne kuuluvat, ja varsinkin ne ryhmät, jotka näistä oikeuksista vastaavat.

Demokratia ja demokraattisuus

Demokratia on yhteisössä yhdessä elämisen muoto. Demokratiassa on tärkeää, että ongelmatapauksissa **voidaan vapaasti valita ratkaisujen välillä.**

Tällainen käsitys demokratiasta merkitsee painotuksen muuttumista. Perinteistä käsitystä demokratiasta hallinto- ja poliittisena järjestelmänä, jossa kansalaisten rooli on varsin rajoitettu, ovat tulleet haastamaan ajatukset osallistumisesta ja osallistuvasta demokratiasta.

Demokratiakasvatuksessa tarkoitetaan laatusanalla *demokraattinen* sitä, että kyse on kansalaisuudesta, jonka perustana olevat arvot ja periaatteet ovat *ihmisoikeudet, ihmisarvon kunnioittaminen, kulttuurinen monimuotoisuus ja oikeusvaltion periaate.*

Monimuotoisuus

Monimuotoisuus merkitsee siirtymistä suvaitsemisesta *todelliseen erilaisuuden kunnioittamiseen ja arvostamiseen.* Monimuotoisuus on keskeinen osa moniarvoisuutta ja -kulttuurisuutta ja siksi *demokratiakasvatuksen kulmakivi.*

Demokratiakasvatuksen on tarjottava mahdollisuus käsitysten tarkasteluun sekä ennakoasenteiden ja stereotyyppien haastamiseen. Lisäksi on pyrittävä varmistamaan, että *erilaisuutta arvostetaan ja tuodaan esiin* paikallisessa, alueellisessa, valtakunnallisessa ja kansainvälisessä yhteisössä.

Taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet

Taloudellisten ja sosiaalisten oikeuksien pääaiheena ovat ne olosuhteet, joita *ihmisen täysipainoinen henkilökohtainen kehittyminen ja tyydyttävän elintason hankkiminen* edellyttävät.

Näiden usein ihmisoikeuksien ”toiseksi sukupolveksi” nimitettyjen oikeuksien toteuttamista vaikeuttaa se, että niiden katsotaan olevan riippuvaisia käytettävissä olevista resursseista. Näihin oikeuksiin kuuluvat mm. oikeus työhön, oikeus koulutukseen, oikeus vapaa-aikaan ja oikeus tyydyttävään elintasoon.

Nämä oikeudet on esitetty taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa, jonka YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 1966.

Demokraattista kansalaisuutta edistävä kasvatus

Demokraattista kansalaisuutta edistävän kasvatuksen (demokratiakasvatus) taustalla on luonteeltaan perinteisempiä, kansalaiskasvatuksen tai -valistuksen tapaisiin aiheisiin liittyviä ohjelmia. Demokratiakasvatuksessa *korostetaan henkilökohtaisia kokemuksia* ja etsitään sellaisia toimintamalleja, joilla voidaan *edistää aitoihin keskinäisiin suhteisiin sitoutuvien yhteisöjen kehittämistä*. Kyse on yksilöstä ja hänen suhteistaan muihin, henkilökohtaisen ja kollektiivisen identiteetin rakentamisesta, yhdessä elämisen ehdoista ja monesta muusta.

Demokratiakasvatuksen perimmäisiin tavoitteisiin kuuluu *demokratiaan ja ihmisoikeuksiin perustuvan kulttuurin edistäminen*. Tällainen kulttuuri antaa yksilöille mahdollisuuden kehittää yhteistä projektia eli rakentaa yhteisöjä. Siinä pyritään lujittamaan sosiaalista yhteenkuuluvuutta, keskinäistä ymmärtämistä ja solidaarisuutta.

Koulutuksellisenä toimenä demokratiakasvatus on *suunnattu kaikille* riippumatta iästä tai roolista yhteiskunnassa. Niinpä se ulottuu paljon tavanomaista ensimmäistä soveltamispaikkaansa eli koulua pitemmälle. Demokratiakasvatus on *elinikäisen oppimisen prosessi*, jolla on seuraavat päämäärät:

*osallistuminen
kumppanuus
sosiaalinen yhteenkuuluvuus
käytettävyys
tasapuolisuus
vastuullisuus
solidaarisuus.*

Demokratiakasvatus koostuu siksi alhaalta ylös suuntautuvaksi malliksi kootuista käytännöistä ja toimista, joilla pyritään *auttamaan oppilaita, nuoria ja aikuisia osallistumaan aktiivisesti ja vastuullisesti päätöksentekoon yhteisöissään*. Osallistuminen on avaintekijä sellaisen demokraattisen kulttuurin edistämisessä ja voimistamisessa, joka perustuu ihmisten oikeuksien ja vapauksien, erilaisten yhdenvertaisuuden ja oikeusvaltion periaatteen kaltaisten yhteisten perusarvojen tuntemiseen ja niihin sitoutumiseen.

Demokratiakasvatuksessa keskitytään huolehtimaan elinikäisistä mahdollisuuksista *oppia, soveltaa ja levittää* demokraattisiin periaatteisiin ja menettelyihin kytköksissä olevia *tietoja, arvoja ja taitoja* monissa erilaisissa virallisissa ja epävirallisissa opetus- ja oppimisympäristöissä.

Tasa-arvo

Tasa-arvo merkitsee sen tunnustamista, että *kaikille iästä, sukupuolesta, uskonnosta, etnisestä alkuperästä jne. riippumatta kuuluvat samat oikeudet.*

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen johdanto-osa alkaa sanoilla ”ihmiskunnan kaikkien jäsenten luonnollisen arvon ja heidän yhtäläisten ja luovuttamattomien oikeuksiensa tunnustaminen on vapauden, oikeudenmukaisuuden ja rauhan perustana maailmassa”.

Kansalaisuuden käsite ei voi olla erillään tasa-arvokysymyksistä. Yhteiskuntien sisällä tai välillä esiintyvä eriarvoisuus on tehokkaan kansalaisuuden este. Siksi tasa-arvo kuuluu *demokratia-kasvatuksen ytimeen.* Siksi siinä on otettava huomioon tasa-arvoon liittyvät seikat ja pyrittävä antamaan *ihmisille kyky ja valta toimia kaikenlaista syrjintää vastaan.*

Ihmisoikeudet

Ihmisoikeuksissa on kyse paitsi *ihmisen kehittämisestä täyteen potentiaaliinsa* ja hänen suhteistaan muihin yhtä lailla myös *kansallisvaltion velvollisuuksien määrittelemisestä yksilöön nähden.*

Merkittäviin ihmisoikeusasiakirjoihin kuuluvat mm. ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, Euroopan ihmisoikeussopimus ja lapsen oikeuksien sopimus.

Ihmisoikeudet on perinteisesti jaettu eri luokkiin eli *kansalaisoikeuksiin, poliittisiin, sosiaalisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin oikeuksiin.* Nämä luokat erotetaan usein myös ajallisesti: kansalais- ja poliittisia oikeuksia pidetään ihmisoikeuksien ”ensimmäisenä sukupolvena”, sosiaalisia ja taloudellisia ”toisena sukupolvena” ja kulttuurisia oikeuksia ja oikeutta kehitykseen ”kolmantena sukupolvena”.

Puuttumatta oikeuksien luokittelun arvoon demokratia-kasvatuksessa *pyritään edistämään yhtenäistä käsitystä ihmisoikeuksista.* Siinä annetaan sama paino kaikille luokille ja halutaan näin tasapainottaa ajattelua, jonka mukaan jotkin oikeudet olisivat tärkeämpiä kuin toiset.

Lisäksi on tärkeää huomata, että kun ihmisoikeudet on perinteisesti yhdistetty valtioon ja sen suhteisiin yksilöihin nähden, demokratiakasvatus *painottaa ihmisoikeuksissa enemmän ryhmien tai kansojen oikeuksia.* Pyrkimykset sisällyttää nämä

ajatukset demokratiakasvatukseen ovat merkittäviä *käsitteen itsensä kehittämisen* samoin kuin paikallisten, alueellisten ja valtakunnallisten yhteisöjen kehittämisen kannalta.

Osa II: Prosessit ja käytännöt

Demokraattista kansalaisuutta edistävä kasvatus on koulutusprosessi. Sen tavoitteena ovat ”parhaat toimintatavat”, ja siksi sillä on oma erityinen luonteensa. Siinä käytetään monia erilaisia menetelmiä. Alla oleva termiluettelo ei suinkaan ole kattava, vaan tarkoituksena on antaa kuva tämän koulutusaloitteen olennaisesta sisällöstä.

- Toiminta
- Aktiivinen oppiminen
- Yhteistyössä oppiminen
- Kriittinen analysointi
- Opintosuunnitelman laatiminen
- Arviointi
- Oppijalähtöisyys
- Elinikäinen oppiminen
- Pohdiskelu
- Tutkimus
- Opettajien ja kouluttajien koulutus

Toiminta

Demokratiakasvatuksen oppimisprosesseissa toiminnalla on keskeinen merkitys *aktiivisen kansalaisuuden kehittämiseksi*. Oppimisprosessissa oppijat *hyödyntävät taitojaan tai kehittävät uusia*, jolloin prosessi ei jää pelkkään tietojen kognitiiviseen omaksumiseen.

Toimintaan kuuluu kuitenkin myös kognitiivinen ulottuvuus. Sitä tukee oppijan käsitys siitä, mitä tapahtuu. Toimintaa tarkastelemalla sen merkitys oppijalle kasvaa. Demokratia-kasvatuksessa *toiminta kuuluu prosessin kokonaisuuteen* eikä ole siitä erillinen elementti.

Toimintaa voi tapahtua *useilla eri tasoilla*: oppimisympäristöissä, oppilaitoksissa, paikallisyhteisössä sekä globaalien muutoksen tavoittelussa.

Aktiivinen oppiminen

Aktiivinen oppiminen on *tekemällä oppimista*. Siinä *oppija on oppimisprosessin aktiivinen kumppani eikä vain passiivinen tiedon vastaanottaja*. Yksittäiset ihmiset ja ryhmät oppivat paremmin osallistuessaan aktiivisesti oppimisprosessiinsa.

Opetuksen suhteen tarvitaan erilaisia lähestymistapoja ja menetelmiä. Menetelmillä on annettava *oppijalle mahdollisuus ajatella, tehdä ja pohtia*. Ottamalla mukaan kaikki kolme ulottuvuutta *aktiivisessa oppimisessa pyritään ottamaan huomioon oppijan koko persoona*.

Demokratiakasvatukseen liittyviä aktiivisen oppimisen menetelmiä ovat mm. aivoriihet, roolileikit, väittelyt, keskustelut ja projektityöskentely.

Yhteistyössä oppiminen

Yhteistyössä oppiminen on *toisilta ja toisten kanssa oppimista*. Siinä on kyse sosiaalisesta ja interaktiivisesta oppimisesta, jonka *keskiössä ovat ryhmän sisäiset prosessit*. Yhteistyössä oppimisen avulla osallistujat voivat oppia yhdessä yhteisten projektien parissa. Se rohkaisee oppijoita pureutumaan ongelmiin yhdessä, pohtimaan asioita ja ilmaisemaan itseään entistä paremmin. Yhteistyössä oppiminen kuuluu selvästi demokratiakasvatukseen: onhan siinä kyse *toistensa kanssa rinnan elävien kansalaisten kehityksestä*.

Yhteistyössä oppimisen avulla huolehditaan siitä, että yksilöllinen ja kollektiivinen oppiminen ovat tasapainossa. Tarkoituksena ei ole luopua yksilöllisestä oppimisesta. Yhteistyössä oppimisen *tukena* voidaan käyttää tietokonetta, ja siihen voi kuulua omakohtaista pohdiskelua ja henkilökohtaista projektityöskentelyä. Tällaisessa oppimisessa voidaan myös käyttää verkottumista ja *hyödyntää ystävyyskoulutoimintaa, koulun tietoverkkoja jne.*

Kriittinen analysointi

Kriittinen analyysi on *prosessi, jossa oppijaa rohkaistaan ja tuetaan kehittämään ja käyttämään kriittisen ajattelun taitoja*.

Kriittisen ajattelun taitoihin kuuluu kyky selvittää, tulkita, esittää ja pohtia. Siinä muodostetaan oma mielipide, opitaan ilmaisemaan se ja osataan tarvittaessa tarkistaa sitä. Kriittisessä analysoinnissa mennään yksinkertaisia selityksiä pitemmälle ja *tarkastellaan kysymyksiä monitahoisemmalla tavalla*.

Kriittinen analysointi on *kiinteä osa kriittisen sosiaalisen ajattelun rakentamista* ja siksi olennainen näkökohta demokratiakasvatuksessa. Siihen kuuluu nyky-yhteiskunnan ja sitä muovaavien voimien jatkuva analysointi.

Kriittisen analysoinnin tukena käytetään mm. *media-analyysiä, keskusteluja ja projektityöskentelyä*.

Opinto- suunnitelman laatiminen

Opintosuunnitelman laatiminen *kuuluu kaikkeen opiskeluun*. Se on *prosessi*, jossa sellaisten kysymysten kuin *Mitä opiskelijan pitäisi oppia?* ja *Miten oppimista tuetaan?* pohjalta *määritellään prosessit ja käytännöt kaikkien kouluttajien toteutettaviksi yhdessä oppijoiden kanssa*.

Laadittiinpa opintosuunnitelma sitten koululuokassa, aikuis-koulutuskeskuksessa tai valtakunnallisessa opetussuunnitelma-komiteassa, sille on ominaista halu osallistua oppijoitten tarpeitten mukaisten *oppimisympäristöjen luomiseen*.

Ihanteellista olisi, että ympäristöstä riippumatta opintosuunnitelman kehittämisessä sitoudutaan *arvioimaan ja muuttamaan* sitä sen mukaan, kun uusia ideoita demokratia-kasvatukseen liittyvästä opettamisesta ja oppimisesta syntyy.

Arviointi

Arviointi on *prosessi, jossa kaikkea tehtyä tarkastellaan muutokselle avoimin mielin*. Arviointi ei kuitenkaan ole pelkästään arvioimista tiukassa mielessä. Jo tapahtuneen lisäksi siinä keskitytään siihen, *mitä voitaisiin tehdä paremmin*. Kyse on tarkastelusta ja toiminnasta.

Arviointi on prosessi. Siihen voivat kuulua mm. tavoitteitten asettaminen, osallistujien valitseminen, tietojen kerääminen, analysointi ja levittäminen.

Arvioinnilla on merkittävä osuus kehitettäessä demokratia-kasvatusta kasvatustilanteena. Siinä tarkastellaan *kaikkia tasoja* luokkahuoneesta tai muusta oppimisympäristöstä korkeimmalle poliittiselle tasolle saakka. Se tarvitsee tuekseen *sitoutumista parhaiten toimintatapojen edistämiseen*.

Oppijälähtöisyys

Oppijälähtöisessä kasvatustilanteessa *oppimisprosessin ytimessä ovat oppijan pyrkimykset asioitten ymmärtämiseen*. Keskiössä on siis yksilö, ja oppiminen lähtee *omista kokemuksista*.

Demokratiakasvatuksen opintosuunnitelmassa on siksi keskityttävä oppijan koko persoonaan *ottamalla huomioon kaikki seikat, jotka elämän mittaan liittyvät häneen yksilönä*, työntekijänä ja kansalaisena. Opintosuunnitelmaa laadittaessa onkin otettava huomioon kunkin oppimisympäristön yksilöllisyys.

Elinikäinen oppiminen

Elinikäisessä oppimisessa lähdetään siitä, että *jokaisen oppimisprosessi jatkuu koko ajan*. Demokratiakasvatuksen kannalta tämä on merkittävää siinä mielessä, ettei demokratiakasvatusta voi rajoittaa kouluihin. Demokraattisen kansalaisuuden opiskeleminen onkin nähtävä kokonaisvaltaisena tehtävänä, johon on kuuluttava *runsaasti erilaisia virallisia ja epävirallisia oppimisympäristöjä*.

Elinikäinen oppiminen *edellyttää holistista tapaa suhtautua koulutukseen ja oppimiseen*. Oppimista tapahtuu hyvin monissa eri paikoissa, mm. työpaikoilla ja paikallisyhteisön toiminnassa. Mahdollisuus oppimiseen olisi oltava kaikilla yksilöillä ja yhteiskuntaryhmillä, kuten mediaväellä, poliiseilla, terveydenhuoltoalan työntekijöillä jne.

Tehokkaan elinikäisen oppimisen ohjelman edellytyksenä on asiaan liittyvien instituutioiden ja organisaatioiden toiminnan *koordinointi ja yhteistyö* kaikilla tasoilla.

Pohdiskelu

Pohdiskelu on *prosessi, jonka kautta yksilö tai ryhmä aktiivisesti tarkastelee tapahtunutta*. Pohdiskelu on osa sitoutumista analyttiseen oppimiseen ja toimintaan.

Demokratiakasvatus rohkaisee analyttiseen oppimiseen, koska se *auttaa antamaan sisältöä toiminnalle*. Ilman analyttistä pohdintaa oppija voi menettää todellisen tilaisuuden kehittää omaa ymmärtämistään.

Pohdinnan apuna voi käyttää *asioiden kirjaamista vaikkapa päiväkirjaan taikka keskustelua ryhmässä* siitä, mitä on tapahtunut tai mitä on opittu.

Tutkimus

Tutkiminen on *oppimista ja oivaltamista*. Se on prosessi, jossa tarkastellaan ja eritellään kysymyksiä ja ajatuksia. Koulutuksen ja tarkemmin demokratiakasvatuksen tutkimusta harjoitetaan *monessa eri muodossa ja eri lähestymistapoja käyttäen*.

Koulutuksen tutkimus voi tuoda *parempaa selkoa oppimisprosessiin*. Se voi tarjota *näkemyksiä ja tietoja keskeisistä käsitteistä ja ajatuksista*, joilla voidaan tukea opetussuunnitelmien

laatimista jäsenmaissa. Se *voi tukea arviointia* antamalla tilaisuuksia nykyisten käytäntöjen tarkasteluun eli sen selvittämiseen, mikä toimii hyvin ja mitä voitaisiin parantaa. Se *voi tukea demokraattisia käytäntöjä* selvittämällä ja dokumentoimalla oppijoitten näkemyksiä ja ajatuksia elämästä.

Opettajien ja kouluttajien koulutus

Opettajien ja kouluttajien koulutus on *laaja käsite, jolla tarkoitetaan kaikkien opetusalan työntekijöitten perus- ja täydennyskoulutusta.*

Sitä voidaan pitää demokratiakasvatuksen prosesseihin ja käytäntöihin sitoutuneen opetusalan *asiantuntijaryhmän tarpeisiin annettuna vastauksena.* Näin ollen se on olennainen osa demokratiakasvatusta.

Demokratiakasvatuksessa kyseenalaistetaan *perinteiset tiedonjakajan ja oppimisen helpottajan roolit*, joten siinä tarvitaan uudenlaisia koulutusmalleja. Niiden on annettava runsaasti mahdollisuuksia lisäkoulutukseen koko ammattiuran ajan.

Osa III: Tulokset

Demokratiakasvatuksen tulokset liittyvät niihin tietoihin (kognitiiviset tulokset), asenteisiin (affektiiviset tulokset) ja käytäntöihin (pragmaattiset tulokset), jotka se haluaa yksittäisten oppijoiden saavuttavan. Lisäksi ne liittyvät yhteiskunnassa laajemmin tavoiteltaviin päämääriin.

- Affektiiviset tulokset
- Kognitiiviset tulokset
- Osallistuminen
- Rauhantahto
- Pragmaattiset eli toiminnalliset tulokset
- Vastuullisuus
- Sosiaalinen yhteenkuuluvuus
- Solidaarisuus
- Kestävä kehitys

Affektiiviset tulokset

Affektiivisten tulosten taustalla on se, että ihmiset jäsentävät itsensä ja suhteensa tiettyjen arvojen pohjalta.

Yksilön arvot voivat muuttua. Ne vaikuttavat hänen päätöksiinsä, helpottavat päätöksentekoa ja auttavat ympäristön jäsentämistä. Muuttuvan luonteensa vuoksi ***arvojen ja asenteitten kehittäminen on keskeinen oppimistulos*** demokratiakasvatuksessa.

Demokratiakasvatuksessa kiinnitetään erityistä huomiota ***demokratian ja ihmisoikeuksien perustana oleviin arvoihin***. Niitä ovat mm. oman ja muiden arvon tunnustaminen ja kunnioittaminen sekä kyky kuunnella ja pyrkiä ratkaisemaan kiistat rauhanomaisesti.

Kognitiiviset tulokset

Termi *kognitio yhdistetään yleensä ymmärtämiseen ja tietosisältöön*. Demokratiakasvatuksessa sillä tarkoitetaan laajasti ottaen tietoa kolmella eri tasolla: tietoa jostakin, jonkin tuntemista ja osaamista eli toiminnallista tietoa.

On tärkeää, että oppijat ***tuntevat yhdessäelön säännöt ja niiden kehittymisen, alkuperän ja tarkoituksen***. Heidän olisi samoin tunnettava ***vallan eri tasot yhteiskunnassa ja julkisten instituutioiden toiminta***, ihmisoikeudet jne.

Demokraattisen yhteiskunnan tunteminen edellyttää kuitenkin laajempaa ***ymmärrystä ”maailmasta”***. Taustalla on sen

oivaltaminen, että maailma muuttuu koko ajan. Voidakseen osallistua aktiivisesti yhteiskunnan kehittämiseen oppijoilla on oltava tietoa *aikamme kysymyksistä*: Mitä tarkoitetaan kulttuurisilla oikeuksilla? Entä vastuulla?

Osaamiseen eli toiminnalliseen tietoon liittyy muita tietämisen muotoja: Mitä keskustelu on? Mitkä ovat keskeiset lähestymistavat demokraattisessa prosessissa? Tällainen tieto on luonteenomaisesti kytköksissä pragmaattiseen tietoon eli taitoihin.

Osallistuminen

Osallistuminen on *sen varmistamista, että jokainen pystyy ottamaan paikkansa yhteiskunnassa ja osallistumaan sen kehittämiseen tasolla millä hyvänsä*.

Osallistuminen on olennainen osa demokraattista vakautta. Siinä on kyse yksilön osallistumisesta julkiseen päätöksentekoon eli yhdestä jokaiselle kuuluvasta perusoikeudesta.

Osallistuminen on *demokratiakasvatukselle leimallinen ominaisuus*. Osallistuminen yhteisön elämään kaikilla tasoilla riippuu *yksilöiden halusta ja kyvystä toimia toistensa kanssa* mutta myös yhteisöjen rajojen yli niin yksilöiden kuin instituutioidenkin kanssa. Yksilö oppii osallistumisesta paremmin osallistumalla kuin osallistumista opiskelemalla.

Demokratiakasvatuksessa on siksi kyse yhtä lailla *osallistumismahdollisuuksien tarjoamisesta kuin osallistumiskykyjen kehittämisestä* ja osallistumisen esteiden vähentämisestä.

Rauhantahto

Rauhantahto on *tila, jossa kollektiivinen tahto suunnataan rauhan edistämiseen ja rauhan esteiden poistamiseen*. Sille on ominaista sosiaalinen oikeudenmukaisuus, eikä rauhaa pidetä pelkästään pelon, väkivallan ja sodan poissaolona.

Rauhantahdossa *sitoudutaan väkivallattomaan riidanratkaisuun* ja pyritään yksilöiden ja ryhmien tällaisia ominaisuuksia vaalimalla puuttumaan yhteiskunnallisiin ongelmiin rakentavasti.

Demokratiakasvattajille se merkitsee myös demokraattisten prosessien edistämistä luokahuoneessa, valtaan ja vallan väärinkäyttöön liittyvien kysymysten käsittelyä sekä jatkuvaa pyrkimystä edistää kuuntelemisen ja rakentavan keskustelun kykyä ja riidanratkaisutahtoa.

Pragmaattiset eli toiminnalliset tulokset

Pragmaattiset eli toiminnalliset tulokset liittyvät pyrkimykseen *parantaa ihmisten aloitteellisuutta ja kykyä ottaa vastuuta yhteiskunnassa*. Näillä ominaisuuksilla varustettu *yksilö pystyy osallistumaan aktiivisesti omalla panoksellaan yhteisön toimintaan*, sen asioiden hoitamiseen ja sen ongelmien ratkaisemiseen.

Demokratiakasvatuksessa tunnustetaan selvästi, että tiedoilla, asenteilla ja arvoilla on merkitystä vain jokapäiväisen henkilökohtaisen ja sosiaalisen elämän kautta, jolloin ne saavat *ilmiasun toimintakykynä*. Se tarkoittaa kykyä elää ja tehdä työtä toisten kanssa, osallistua yhteisiin hankkeisiin, ratkaista kiistoja ilman väkivaltaa ja osallistua julkiseen keskusteluun.

Vastuullisuus

Vastuullisuus merkitsee *kykyä reagoida, ottaa huomioon toiset ja olla vastuussa itsestään*.

Vastuullisuutta voidaan pitää *vastauksena yhteiskunnan yksilöllistymiseen ja pirstaloitumiseen*. Tarkoituksena on tarjota uutta moraalista perustaa yhteiselolle. *Sitä ei kuitenkaan pidä etenäkään koulutuksen alalla pelkistää mukautuvuudeksi*.

Vastuullisuus sijoittuu jatkumoon, jossa makrotasolla ovat viranomaiset ja mikrotasolla yksilöt. Näiden kahden ääripään välissä on lukematon määrä toimijoita. Vastuullisuus-käsitteessä tunnustetaan myös, että paikallinen ja globaali ovat erillään toisistaan. Paikallistason vastuullisuuteen ei voida rohkaista globaalin vastuullisuuden kustannuksella eikä päinvastoin.

Vastuullisuus demokraattisessa ympäristössä on yhteydessä demokratian harjoittamiseen. Se on muutakin kuin äänestämistä. Se on osallistumista demokraattisiin prosesseihin kaikilla tasoilla: keskusteluihin, ennakkoluulojen torjumiseen, eriarvoisuuden kyseenalaistamiseen ja yhteiskunnan rakentamiseen.

Demokratian harjoittamisena vastuullisuus merkitsee *muiden ottamista huomioon sekä halua ja taitoa kohdella heitä ihmisinä, joilla on oikeuksia*. Lisäksi kyse on pyrkimyksestä vaalia jokaisessa ihmisessä ymmärrystä siitä, että omilla teoilla voi auttaa luomaan sellaiset edellytykset, että jokainen pystyy toteuttamaan oman potentiaalinsa.

Sosiaalinen yhteenkuuluvuus

Sosiaalinen yhteenkuuluvuus kuvastaa yhteiskuntaa, joka on *voimakkaasti sitoutunut edistämään positiivisia suhteita ihmisten välillä*. Se on johonkin kuulumista, jäsenyyttä ja yksilöiden ja yhteisön hyvinvointia.

Se kuvastaa *sitoutumista jatkuvasti parantamaan yhteisön jäsenten elämänlaatua poistamalla raja-aitoja ja jakolinjojen syitä*.

Sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta puhutaan Euroopan neuvoston asiakirjoissa usein *yhdistettynä rauhantahtoon*. Niinpä se on yhtä lailla osa demokratiakasvatuksen filosofiaa kuin tavoiteltava tulos tai päämäärä. Demokratiakasvatuksen katsotaankin *edesauttavan sosiaalista yhteenkuuluvuutta* sillä, että se on sitoutunut edistämään ihmisoikeuksien kunnioittamista ja väkivallattomuutta.

Solidaarisuus

Solidaarisuus liittyy monella tapaa *yksilön kykyyn tarkastella asioita omia lähtökohtiaan laajemmin ja tunnustaa muiden oikeudet ja olla valmis ajamaan ja puolustamaan niitä*.

Demokratiakasvatuksen keskeisiin tavoitteisiin kuuluu se, että pyritään tarjoamaan yksilölle sellaiset tiedot, taidot ja arvot, että hän pystyy toteuttamaan täysipainoisesti *elämänsä yhteisöllisen ulottuvuuden*.

Solidaarinen toiminta liittyy läheisesti edellä kuvattuun ajatukseen toiminnasta. *Solidaarisuus on kuitenkin yhtä paljon ajattelu- kuin käyttäytymistapa*.

Kestävä kehitys

Kestävään kehitykseen tähtäävä kasvatus on demokratiakasvatuksen *merkittäviä tavoitteita*. Sekä paikallisissa että globaaleissa kehittämisprosesseissa *on luotava tasapaino sosiaalisten ja ympäristöseikkojen ja toisaalta talouskasvun välille*.

Siksi demokratiakasvatus tukee yksilöiden sitoutumista kestäväan kehitykseen. Sitä varten yksilöiden on *ymmärrettävä paremmin kehityksen käsite* samoin kuin ne *arvot ja taidot*, joita tarvitaan kestäväan tulevaisuuden rakentamiseen yhdessä muiden kanssa.

Kirjallisuutta

Audigier, F., 2000, **Basic Concepts and Core Competencies for Education for Democratic Citizenship**, DGIV/EDU/CIT (2000) 23, Euroopan neuvosto, Strasbourg.

Belanger, P., 2001, **Education for Democratic Citizenship: Methods, Practices and Strategies**, Raportti, Euroopan neuvosto, Strasbourg, ISBN 92 871 4509 1.

Bîrzéa, C. 2000, **Project on Education for Democratic Citizenship: A Life-Long Learning Perspective**, DGIV/EDU/CIT (2000) 21, Euroopan neuvosto, Strasbourg.

Carey, L. & Forrester, K. 2000, **Sites of Citizenship: Empowerment, Participation and Partnerships**, DECS/EDU/CIT (99) 62, Euroopan neuvosto, Strasbourg,

Euroopan neuvosto, 2000, **Education for Democratic Citizenship, Teacher Training Courses 1992-1997**, DECS/CIT (98) 53, Euroopan neuvosto, Strasbourg.

Euroopan neuvosto, 2000, **Sites of Citizenship Brochure**, Euroopan neuvosto, Strasbourg

Euroopan neuvosto, 2001, **Responsibility: From Principles To Practice**, Raportti, Euroopan neuvosto, Strasbourg, ISBN 92 871 4511 3.

Euroopan neuvosto, **Remembrance and Citizenship: From Places to Projects**. Seminaariraportti, 2000, Euroopan neuvosto, Strasbourg, ISBN 92 871 3981 4.

Duerr, K., Spajic-Vkras, V., and Ferreira Martins, I. 2000, **Strategies for Learning Democratic Citizenship**, DECS/EDU/CIT (2000) 16, Euroopan neuvosto, Strasbourg

Forrester, K., **Project on 'Education for Democratic Citizenship', Final Conference Report**, 2000, DGIV/EDU/CIT (2000) 41, Euroopan neuvosto, Strasbourg.

McCarthy, S. 2000, **Youth Cultures, Lifestyles and Citizenship**, Euroopan neuvosto, Strasbourg, ISBN 92 871 3985 7.

O'Shea, K., 2002, **Education for democratic Citizenship: Policies and Regulatory Frameworks**, Raportti, Euroopan neuvosto, Strasbourg, ISBN 92 871 4949 6.

Rus, C. 2001, **Education for Democratic Citizenship and Management of Diversity : Project and Policy Development in Southeast Europe**, DGIV/EDU/CIT (2001) 28, Euroopan neuvosto, Strasbourg.

Taylor, M. 2002, **Critical Approach to the Media in Civic Education**, Euroopan neuvosto, Strasbourg, ISBN 92 871 4546 6.